

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«ПОЛОЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

ТРУДЫ

МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

ПОЛОЦКОГО

ГОСУДАРСТВЕННОГО

УНИВЕРСИТЕТА

Основан в 2004 г.

Выпуск 57

ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

История

Новополоцк
2012

растрэлу [1, с. 163]. Таксама трэба заўважыць, што ў жніўні – верасні 1937 г. былі арыштаваны больш за 20 святароў Віцебскай епархіі, “старацаркоўнікаў” і абнаўленцаў, іх расстралялі 7 кастрычніка таго ж года ў Віцебску.

1937 год стаў апошнім у жыцці віцебскіх дзеючых храмаў. 11 кастрычніка на пасяджэнні Віцебскага гаркама была прынята пастанова аб закрыцці застаўшыхся цэркваў Віцебска, з прычыны таго, што яны нібыта з’яўляліся расаднікам контррэвалюцыйнай працы ў горадзе [3, с. 309]. Малітоўнае і літургічнае жыццё ў Віцебску працягвалася праз таёмнае здзяйсненне набажэнстваў і абрадаў. У канцы 1930-х гадоў у Віцебску заставалася некалькі святароў, іх прыналежнасць да расколу не заўсёды ясная, паколькі для пераходу з абнаўленства ў патрыяршую Царкву патрабаваўся толькі акт пакаяння, які нідзе ў той час не фіксаваўся.

Прычынай гэтага, як зазначае І. Салаў’ёў, было тое, што галоўны змест абнаўленчага расколу складалася зусім не ў набажэнскіх рэформах, а ў згодніцтве з савецкай уладай, у пошуках новай “сімфоніі” з дзяржавай, у прыстасаванні да яе. Абнаўленцы ішлі па шляху адзяржаўлення Царквы, але бязбожная дзяржава хутка перастала мець патрэбу ў іх паслугах і цалкам скасавала сама гэту плынь [8].

Другой немалаважнай прычынай было і тое, што з самага пачатку вырашыла далейшы лёс абнаўленчага руху, – яго не падтрымала асноўная частка веруючых. Менавіта яны адмоўна аднесліся да ўсіх рэформаў абнаўленцаў, што выклікала цяжкае матэрыяльнае становішча абнаўленчых святароў і знікненне абнаўленчага руху ў цэлым.

ЛІТАРАТУРА

1. Горидовец, В. К истории обновленческого раскола в Витебске / В. Горидовец // Вестник церковной истории. – 2007. – № 3(7). – С. 157 – 166.
2. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (далей – ДАВВ). – Фонд 102-п. – Воп. 1. – Спр. 188.
3. ДАВВ. – Фонд 102-п. – Воп. 1. – Спр. 563.
4. Левчик, Н. Обновленческая церковь в Беларуси (по документам фонда «Белорусский православный синод», 1922 – 1935 гг.) / Н. Левчик // Архівы і справаводства. – 2002. – № 4. – С. 97 – 106.
5. Михаил (Постников). Русское Православие [Электронный ресурс] / ред. Андреев Г., Web-мастер. Щерба К. – Электрон. дан. – М.: SK Communication International, 2008. – Режим доступа: http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_420.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Мінску (далей – НГАБ). – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 467.
7. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 547.
8. Соловьев, И. «Обновленческий» раскол и литургические реформы / И. Соловьёв // Церковный Вестник [Электронные ресурсы] / Электрон. дан. – М.: Епархия, 2006. – Режим доступа: <http://www.tserkov.info/numbers/history/?ID=2636>.
9. Шиленок, Д. Из истории Православной Церкви в Белоруссии (1922 – 1939) / Д. Шеленок. – М.: Крутицкое подворье, 2006. – 218 с.

УДК 27(091)(476.5)“1920”=161.3

УНУТРЫЦАРКОЎНАЕ ЖЫЦЦЁ ГОРАДА ПОЛАЦКА НА ПАЧАТКУ 1920-Х ГАДОЎ

В.В. БАРАНЕНКА

(Прадстаўлена: канд. гіст. навук, дац. Д.У. ДУК)

Зроблены разгляд прычынаў узнікнення і развіцця абнаўленчага руху, а таксама ўзаемаадносін дадзенага руху з ціханаўцамі ў г. Полацку напачатку 1920-х гадоў. Паказана, што ў дадзены прамежак часу на Полаччыне мела месца падтрымка савецкай уладай абнаўленцаў.

Знаходзячыся ў поўнай залежнасці ад дзяржавы, Руская Праваслаўная Царква на працягу доўгі працяглага часу не мела магчымасці вырашаць свае ўнутраныя праблемы, большасць з якіх было звязана з парушэннем прынцыпаў саборнага кіравання і самаўпраўнасцю епіскапату. Першыя рэальныя спробы змяніць царкоўнае жыццё рабіліся ўжо ў другой палове XIX стагоддзя, калі дух пераўтварэнняў аказаў моцны ўплыў на ўсе сферы грамадскага жыцця і грамадскай свядомасці. Аднак прадстаўнікі прагрэсіўных царкоўных кругоў змаглі выявіць сябе толькі ў гады першай рускай рэвалюцыі.

На пачатку XX стагоддзя ва ўрадавым асяроддзі адзначылася тэндэнцыя да разгляду магчымасці правядзення пераўтварэнняў інстытута праваслаўнай царквы. Па рэкамендацыі Мікалая II усім архірэям быў разасланы апытальнік аб становішчы і неабходнасці пераўтварэнняў праваслаўнай царквы [11, с. 37].

Большасць епіскапаў, у тым ліку і полацкі епіскап Серафім (Мешчарыкоў), выступала за аднаўленне патрыярштва, рэгулярнасць сабораў, ліквідацыю обер-пракурорства, аўтаномію царквы і яе аддзяленне

ад дзяржаўнай бюракратыі, дэцэнтралізацыю царквы шляхам дзялення яе на самакіруючыя мітраполіі, аўтаномію мясцовага епіскапата, які займае кафедру пажыццёва, а таксама павялічыць лік архірэйў шляхам стварэння павятовых кафедраў замест вікарыяцтваў, набліжэнне літургічнай мовы да гутарковай, аднаўленне аўтаноміі і самакіравання прыходу і інш. [11, с. 37 – 46].

Абмеркаванне будучых рэформаў у царкоўных кругах выявіла наяўнасць радыкальных груп як правага, так і левага крыла, але прадэманстравала прыхільнасць большасці белага духавенства да ўмеранага кансерватызму і лібералізму. Варта адзначыць, што ў асобных пытаннях патрабаванні епіскапата і прыхадскога духавенства былі прама супрацеглыя. Пасля падзення ў Расіі манархіі і прыходу да ўлады Часавага ўрада Царква атрымала магчымасць самастойна вырашаць надзённыя пытанні царкоўнага жыцця.

У красавіку 1917 г. адбыўся з'езд прадстаўнікоў духавенства і веруючых Полацкай епархіі. Праходзіў ён у другім кафедральным горадзе епархіі – Віцебску, з 14 па 17 красавіка. У ім прынялі ўдзел 56 свяшчэннікаў, 12 дз'яканаў, 19 псаломшчыкаў і 175 веруючых [13, с. 171]. З'езд праходзіў у зале архірэйскага дома, аднак ні кіруючага епіскапа Кірыёна (Садзегелі), ні яго вікарыя – епіскапа Панцелеймона (Ражноўскага) на паседжаннях не было. З'езд прыняў рашэнне, якое дапускала абранне святароў і кіруючага епіскапа. Выбары апошняга былі прызначаны на 11 жніўня. Прычым епіскап, які абіраецца епархіяльным з'ездам, можа быць як з чорнага, так і з белага духавенства і нават з веруючых. Рашэннем з'езду скасоўваліся блажачынныя акругі, а на іх месца меркавалася заснаваць акруговыя духоўныя саветы.

Аб унутраным царкоўным жыцці епархіі епіскап Панцелеймон (Ражноўскі) выказаўся так: “Нікогда еще Российская Православная Церковь не переживала большего расстройствa и забвения ее наиболее существенных и святых задач, как теперь. Безверие и распущенность почти беспрепятственно разрушают церковную жизнь. Всюду слабость нравов и не только совершенная неспособность к какому-либо подвигу для возгвения религиозной настроенности, но и отрицание самой необходимости такого подвига. В сознании массы людей церковные таинства перестают быть святыми, а представляются как одна только внешняя форма религиозного проявления, не имеющая большого значения. Не удивительно, что при такой настроенности достаточно самой ничтожной пропаганды, чтобы вызвать ненависть мирян против духовенства и даже вражду клириков против своих епископов” [12, с. 71].

У маі 1922 года ў епархіі стала вядома пра дзейнасць “Жывой царквы”. Становішча ў епархіі пагоршылася. Са з'яўленнем абнаўленчага раскола духавенства епархіі падзялілася на два варагуючыя лагеры.

3 снежня 1922 г. прыхажане Багаяўленскай царквы ў Полацку абмяркоўвалі пытанне аб захаванні самастойнасці прыходу [4, с. 571]. Віцебскае епархіяльнае ўпраўленне выдала пастанову на ліквідацыю Багаяўленскага прыхода ў Полацку шляхам яго зліцця з прыходам Мікалаеўскага сабора. Святар айцец Серафім Захараў быў адхілены ад пасады на падставе таго факту, нібыта ён самавольна пакінуў прыход і з'ехаў з Полацка на працяглы тэрмін.

На справе святар адсутнічаў толькі тыдзень па асабістых справах з дазволу блажачыннага і з ведама прыхажан. Таму сход вернікаў прызнаў факт ад'езду недастатковым для адхілення святара ад пасады і пазбаўлення прыхода самастойнасці, аб чым неабходна было давесці да ведама Віцебскага епархіяльнага ўпраўлення.

Прыхажане звярнуліся да дзяржаўнай улады з хадатайствам аб абароне іх ад ціску Дзяржаўнага царкоўнага ўпраўлення і губернскіх епархіяльных улад на сумленне вернікаў і духавенства. Карыстаючыся свабодай веравызнання ў РСФСР і з'яўляючыся самастойнай юрыдычнай адзінкай – прыходам, людзі адзначылі свабоду аб'яднання ў самастойны прыход, выбар свайго духоўнага кіраўніка, і на аснове гэтага пакідалі сваім душапастырам айца С. Захарава [4, с. 572].

Некаторыя вернікі Полацка і суседніх прыходаў былі менш радыкальныя, займаючы нейтральныя пазіцыі паміж “ціханаўскай” і “абнаўленчай” цэрквамі. Так, у Дрысенскай Мікалаеўскай царкве адначасова існавала паралельна два прыхода – абнаўленчы і ціханаўскі [6, с. 99].

Савецкая ўлада прытрымлівалася палітыкі афіцыйнага неўмяшання ў царкоўныя і рэлігійныя справы. Мясцовым уладам рэкамендавалася аказваць усялякую магчымую, але неафіцыйную падтрымку абнаўленчаму руху. Ва ўнутраныя рознагалосці сярод абнаўленчай часткі духавенства па пытаннях неабходнасці патрыярха, ступені і характара самакіравання прыходаў, а таксама ў нацыянальных пытаннях ўмешвацца не рэкамендавалася. Праца павінна была адбывацца з максімальнай асцярожнасцю і тактоўнасцю праз неафіцыйнага ўпаўнаважанага па царкоўных справах Віцебскага губкама. Афіцыйна на старонках друку абнаўленцаў супраць царкоўнага феадалізму імкнуліся крытыкаваць з пункту гледжання іх непаслядоўнасці і палавіністасці, не імкнучыся ў гэтай крытыцы змяшчаць акцэнт на пытанне пра барацьбу з рэлігіяй наогул, каб не абцяжарыць раскол унутры царквы [3, с. 43].

Абнаўленчы рух падтрымалі настаяцель Мікалаеўскага кафедральнага сабора Васілій Капецкі. Ён арганізаваў першую абнаўленчую абшчыну ў горадзе. У хуткім часе пад уплывам прапаганды да яго далучыліся іншыя святары епархіі. У абнаўленства перайшло 16 святароў Полацкай акругі: Пётр Нігікалавіч, Васілій Смірноў, Мікалай Савіцкі, Мікалай Міркоўскі, Пётр Нарбут, Сімяон Аглоблін, Мікалай Карвецкі, Георгій Гласкін, Феадор Савіцкі, Іаан Васютовіч, Сергій Люзгін, Васілій Пакроўскі, Іакаў Счэн-

словіч, Грыгорый Пакроўскі і Мікалай Пестман [2, с. 25]. Пералічаныя святары аформілі свае прыходы як абнаўленчыя.

Манахі Багаяўленскага мужскога і Спаса-Еўфрасіньеўскага жаночага манастыроў, якія занялі жорсткую пазіцыю ў адносінах да абнаўленчага руху. Яны падпарадкоўваліся кананічнаму віцебскаму епіскапу Інакенцію (Ястрабаву). Ціханаўскі рух у Полацку ўзначальвалі архімадріты Антоній і Сафроній і іераманах Інакенцій [14, с. 173].

Простыя вернікі і іх прыхадскія святары таксама выказвалі пратэст і абурэнне дзеяннямі “абнаўленцаў” у саюзе з бязбожнай уладай.

Так, 14 студзеня 1923 г. у храме Адзінаверчаскага прыхода Полацка праходзіла агульнае паседжанне вернікаў праваслаўнага веравызнання, на якім вырашалі адносіны мясцовых вернікаў да “абнаўленчай” царквы і вышэйшага царкоўнага кіраўніцтва, у тым ліку і да новага епархіяльнага кіраўніцтва Віцебскай губерні.

Агульны сход вернікаў пастанавіў:

- 1) не ўступаць з абнаўленцамі ні ў якія зносіны, не прызнаваць іх цэнтральную (Вышэйшае царкоўнае ўпраўленне), і мясцовую (Віцебскі епіскап і Віцебскае царкоўнае ўпраўленне) уладу;
- 2) арганізаваць у г. Полацку сваё царкоўнае ўпраўленне;
- 3) усімі маральнымі і духоўнымі сіламі абараняць сваю праваслаўную веру ад усякага гвалту абнаўленцаў, і для падтрымання іншых прыходаў епархіі, увайсці з імі ў зносіны [5, с. 36 – 366].

Для умацавання абнаўленцтва ў 1924 годзе Полацк наведвае абнаўленчы мітрапаліт Беларусі Серафім (Мешчарыкоў). Серафім спадзяваўся на цёплы прыём, так як у 1902 – 1911 гг. знаходзіўся на чале дадзенай епархіі. Спадзяванні не спраўдзіліся: манахі манастыроў не дазволілі яму нават наведаць храмы [1, с. 161].

Полацкі епіскап Нектарыў атрымаў запрашэнне прыняць удзел у падрыхтоўцы сабора ў 1925 г. Аднак ён выдаў надзвычай рэзкі зварот: “Богомерзкаго обновленческого движения отрицаюся и анафематствую оное. Богомерзкий, разбойничий, т.е. собор 1923 года в Москве со всеми его постановлениями анафемствую со всеми примкнувшими к сему обновленческому соблазну обещаюся не имети канонического общения. Православные вятчи! Волк в овечьей шкуре, обновленец архиепископ Иосиф обратился к верующим... Блюдите, православные, какое опасно ходите. Дни лукави суть...” [10, с. 603].

У сваім звароце епіскап назваў абнаўленчае духавенства безблагатным, іх таінства – не маючым сілы; гэта значыць, еўхарыстыя не здзяйснялася – хлеб і віно не пераўтвараліся ў цела і кроў Хрыстовы. Фактычна епіскап прызваў духавенства і паству байкатаваць Сабор [9].

У сярэдзіне 1920-х гадоў, калі манастыры былі закрыты, ціханаўскі рух на полацкіх землях узначаліў архімадріт Сергій. Пасля закрыцця Багаяўленскага мужскога манастыра ён служыў у царкве сяла Традавічы Асвейскага раёна [14, с. 173].

У Полацку ў руках ціханаўцаў застаўся толькі адзін храм – Пакроўская царква. Свяшчэннікам у гэтым храме быў Ігнацій Фролаў, які да 1917 года служыў дыяканам у Полацкім кадэцкім корпусе. Упаўнаважаны епархіі па абнаўленчых справах так выказваўся наконт гэтых святароў: “Этот Сергий и священник Игнатий дают монахиным инструкции против «антихристовой печати», как они выражаются об обновленчестве” [8, с. 26].

У 1926 годзе стала зразумела, што раз’яднанасць царкоўных абшчын стала адной з прычын паслаблення абнаўленчага руху ў Полацка-Віцебскай епархіі. Становішча абнаўленцаў яшчэ пагаршалася пераездам у Полацк ціханаўскага епіскапа Кірыла (Сакалова) і кіраваннем Віцебскай ціханаўскай кафедрой епіскапам Паўлінам (Крошэчкіным) [7, с. 1]. У выніку чаго было прынята рашэнне аб стварэнні самастойнай Полацка-Себежскай епархіі.

Тым не менш, да канца 1920-х гадоў у сувязі з антырэлігійнай палітыкай улад царкоўнае жыццё епархіі заняпала, і большасць храмаў перайшлі да прадстаўнікоў “абнаўленцаў” – Беларускай аўтаномнай праваслаўнай царквы.

ЛІТАРАТУРА

1. Горидовец, В. К истории обновленческого раскола в Витебске / В. Горидовец // Вестник церковной истории. – 2007. – № 3(7). – С. 157 – 166.
2. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (далей – ДАВВ). – Фонд 332. – Воп. 1. – Спр. 9.
3. ДАВВ. – Фонд 10050-п. – Воп. 1. – Спр. 410.
4. Занальны дзяржаўны архіў у г. Полацку (далей – ЗДА у г. Полацку). – Фонд 51. – Воп. 1. – Т. 1. – Спр. 58.
5. ЗДА у г. Полацку. – Фонд 51. – Воп. 1. – Спр. 116.
6. Левчик, Н. Обновленческая церковь в Беларуси (по документам фонда «Белорусский православный синод», 1922 – 1935 гг.) / Н. Левчик // Архівы і справаводства. – 2002. – № 4. – С. 97 – 106.

7. Нацыянальны гістарычны архіў Рэспублікі Беларусь у г. Мінску (далей – НГАБ). – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 216.
8. НГАБ. – Фонд 2786. – Воп. 1. – Спр. 516.
9. Нектарий (Трезвинский). Русское Православие [Электронный ресурс] / ред. Андреев Г., Web-мастер. Щерба К. [Электронный ресурс]. – М.: SK Communication International, 2008. – Режим доступа: http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_420.
10. Регельсон, Л. Трагедия Русской Церкви 1917 – 1945 / Л. Регельсон. – М.: Крутицкое подворье, 1996. – 632 с.
11. Табунов, В.В. Проекты реформирования православной церкви в Беларуси начала XX века (на основе отзывов епархиальных архиереев) / В.В. Табунов // Вестн. Полоц. гос. ун-та. Серия А. Гуманитарные науки. История. – 2006. – № 7. – С. 37 – 46.
12. Шейкин, Г.Н. Полоцкая епархия / Г.Н. Шейкин. – Мінск: Свято-Петро-Павловский собор, 1997. – 95 с.
13. Шиленок, Д. Из истории Православной Церкви в Белоруссии (1922 – 1939) / Д. Шиленок. – М.: Крутицкое подворье, 2006. – 218 с.

УДК 94(476)"1921/1939"

ШКОЛЬНАЯ АДУКАЦЫЯ НА ДОКШЫЧЫНЕ ў 1921 – 1939 гг.

Р.Г. БУГАЕВІЧ

(Прадстаўлена: канд. гіст. навук, дац. У.А. ЛОБАЧ)

Разглядаюцца асаблівасці школьнай адукацыі на Докшыччыне, тэрыторыя якой была падзелена на дзве часткі, адна частка (усходняя) апынулася ў складзе Бягомльскага раёна БССР, другая (заходняя) – у складзе Дунілавіцкага (пазней Дзісенскага) павета Віленскага ваяводства II Рэчы Паспалітай.

Як Польская, так і Савецкая дзяржавы ўдзялялі шмат увагі развіццю адукацыі і культуры. Па стану на 1921 г. непісьменныя ў БССР складалі 52,6 % усяго насельніцтва ва ўзросце ад 9 да 49 гадоў [3, с. 229]. Адной з найважнейшых задач савецкая ўлада бачыла ў ліквідацыі непісьменства і малапісьменства. Ствараліся пункты ліквідацыі непісьменнасці, школы граматы, звычайныя школы. Аднак былі значныя фінансавыя цяжкасці, недахоп памяшканняў і абсталявання для школ. Школы адкрываліся ў непрыстасаваных для навучання памяшканнях, не хапала падручнікаў, быў недахоп настаўнікаў.

Некаторыя школы знаходзіліся ў будынках былых панскіх дамоў. Напрыклад, Бярэзінская школа месцілася ў былым панскім маентку. Да будынкаў школы адносіліся сам дом, хлеў, свіран, адрына. Як адзначаў настаўнік гэтай школы, “будынкі патрабуюць рамонту: у доме трэба перарабіць печы, уставіць другія рамы ў вокны, пакласці новую падлогу ў кухні і паставіць студню”. У адным будынку разам са школай знаходзіўся і сельскі савет, і 2 жылыя пакоі для настаўнікаў [7, л. 104].

Адначасова з вырашэннем задач па забеспячэнню школ кадрамі, падручнікамі, абсталяваннем праводзілася рэфармаванне школьнай сістэмы. Паводле зацверджанай 16 лютага 1922 г. Народным камісарыятам асветы БССР новай сістэмы адукацыі асноўным тыпам школы станавілася працоўная сямігадовая агульнаадукацыйная школа. Яна ахоплівала дзяцей ад 8 да 15-гадовага ўзросту і падзялялася на два канцэнтры. Першы ўключаў 1 – 4 групы (класы) і адпавядаў пачатковай школе, другі – 5 – 7 групы (класы). Вучні, якія скончылі два канцэнтры, атрымлівалі веды за поўны курс сямігадовай сярэдняй школы [3, с. 226 – 227].

У першыя гады існавання Бягомльскага раёна дзейнічалі: школа-сямігодка ў Бягомлі, якая з 1926 г. абслугоўвала ўвесь раён (1926/27 навучальны год – 162 вучні, 1927/28 – 202, 1928/29 – 232, 1932/33 – 271 вучань [6, л. 15].

У 1932/33 навучальным годзе дзейнічалі 67 пачатковых школ (86 настаўнікаў, 3548 вучняў), 11 школ камуністычнай моладзі (20 настаўнікаў, 1962 вучні). У 1935 г. дзейнічалі 65 пачатковых школ (91 настаўнік, 3439 вучняў), 10 няпоўных сярэдніх школ (57 настаўнікаў, 1813 вучняў), 2 сярэднія школы (26 выкладчыкаў, 850 вучняў) [14, с. 143]. У 1935/36 навучальным годзе ў школах Бягомльскага раёна навучалася 6391 вучань [16].

Некаторыя маладыя настаўнікі пасля заканчэння педінстытутаў не даяжджалі да месца “развёрсткі” (размеркавання). Так, у 1933 г. недаехала да Бягомльскага раёна 12 маладых настаўнікаў, і яшчэ 12 савольна з’ехалі з раёна [1].

Адна з надзённых праблем у школе – гэта наведванне заняткаў вучнямі. “Некаторыя і не хадзілі ў школу, ці то бацька не пускаў, ці не было ў чым хадзіць, абування ці адзежы”. Напрыклад, у 1933 г. селькор газеты “Калгасны змагар” Ромб пісаў, што ў вучняў Бярэзінскай сямігодкі вельмі слабое наведванне заняткаў і рэдакцыя газеты ў адказ на гэты допіс “прапануе правесці больш масавую працу сярод бацькоў аб абавязковым навучанні і «акуратным» наведванні вучняў школы” [10]. І ўжо ў новым 1933/34 наву-